

Надії Миронець, присвячені видатній поетесі і діячці ОУН Олені Телізі⁴, монографію Михайла Ковальчука про Миколу Капустянського⁵, збірник документів про полковника Андрія Мельника (Микола Плав'юк написав розлогу передмову до цього збірника)⁶, збірник документів “Покликані служити Україні”⁷ та інші видання.

У своїх споминах про полковника Мельника Микола Плав'юк писав, що для полковника служіння своєму народові було метою життя. Те ж саме хочеться написати і про самого Миколу Васильовича Плав'юка. Він став уособленням цілого покоління борців за державність України, яким випало щастя дожити до здійснення своїх мрій. І, як виявилось, проголошення Української Держави – це тільки ще половина справи. Як писав Микола Плав'юк, “наша державність і національна ідентичність ще не утвердились у глибині нашого чорнозему, загроженого вітрами чужого світу”⁸. І він робив усе, що було в його силах, щоб їх утвердити. Вічна йому пам'ять!

Юрій Черченко (Київ)

⁴ Теліга Олена. Листи. Спогади / Упор., вступ. ст. Надії Миронець. – 2-ге вид. випр. – К., 2004. – 400 с.; *Теліга О.* О краю мій...: Твори. Документи. Біографічний нарис / Упор., передне сл., прим., біографічний нарис Н. Миронець. – К., 2006. – 496 с.

⁵ *Ковальчук М.* Генерал Микола Капустянський (1881–1969). – К., 2006. – 126 с.

⁶ Андрій Мельник. Спогади. Документи. Листування. – 568 с.; іл.

⁷ Покликані служити Україні. Фондація імені О. Ольжича, Видавництво імені Олени Теліги, Всеукраїнське жіноче товариство імені Олени Теліги, Об'єднання студіюючої молоді “Зарево”: Зб. матеріалів і документів / Упор. О. Веремійчик, М. Ковальчук, С. Кот, Н. Миронець. – К., 2011. – 656 с.; іл.

⁸ *Плав'юк М.* Андрій Мельник – на тлі історичної доби ХХ ст. – С. 33.

Володимир Макарович Яцюк (13 липня 1946 – 2 травня 2012). 2 травня пішов із життя Володимир Яцюк. Макарович, як любовно кликали його друзі в музеї. Володимир Макарович, як за звичкою називав його я. А він мене так, як рідко хто, – Лесик. І оте “Лесик” мені завжди віяло чимось рідним. Це була напрочуд скромна й лагідна людина. Для нього друзі – “Ігорьок”, “Олежик”... Я ще довго відчуватиму, що його вже немає між нами. Ще не раз подумки звертатимуся до нього, відвідуючи музей або навіть проходячи повз, пориватимуся зайти до його кімнати, щоб погомоніти, подивитися, як світяться його очі, коли він розгортає щойно набуту до своєї колекції “цяцьку”, “панську річ”. І не забути мені Яцюка, коли він босоніж стоїть на ганку музейного флігеля і тримає в руках крихти хліба, а голуби злітаються до нього зусібіч і беруть із рук їжу.

Моє знайомство з Яцюком порівняно недавнє і, як зазвичай буває, спершу – заочне. 1994 р., тоді студент третього курсу львівського університету, я подав до “України в минулому” – наукового збірника, що його видавало Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, – статтю про Шевченків “Букварь южнорусский”. Ярослав Дашкевич, прочитавши статтю, зауважив, що необхідно врахувати публікацію Володимира Яцюка. Наближалось століття від Кулішевої смерті. Творчість Куліша мене приваблювала найбільше, і в Яцюкові я знайшов однодумця. 1997 р. ми зорганізували в музеї Шевченка наукову конференцію, приурочену до цієї дати. Тоді й відбулося наше зближення, яке надалі лише зміцніло.

У Яцюкові мене вабила його широка ерудованість у всьому, що стосувалося Шевченка, заточена під джерелознавство. Він був евристиком. Атрибуція була його стихією. Він досконало знав Шевченкові малярство й графіку, знав не за репродукціями, а за оригіналами, які всі (!) перейшли через його руки. Звідси велика кількість дуже влучних спостережень щодо часу, місця, обставин виконання тих чи тих творів Шевченка. Внесок Яцюка тут без перебільшення співмірний із доробком такого корифея, як Олекса Новицький. Яцюк неодмінно залучав до аналізу розмаїті писемні й документальні джерела. Але джерела переважно друковані. До архівів він волів не ходити, – окрім як до відділу рукописів Інституту літератури, де зосереджено писемну спадщину Шевченка і його малярські альбоми. Зрештою, він того й не потребував, бо матеріалу не бракувало в музеї. А ще ж було й захоплення колекціонерством. З новими надходженнями до власної збірки виникали нові питання, з часом кількість “доказів” переходила в ту якість, коли можна було згрупувати факти й вибудувати переконливу концепцію. Так відбувався поступ, і з-під пера науковця одна по одній з’являлися розвідки. Кожна розвідка була подією в науковому світі. Яцюк не писав всує.

Як рідко хто, Яцюк умів робити відкриття там, де їх найменше можна було сподіватися: у друкованих джерелах, уважно їх прочитуючи. Так він виявив інформацію про Шевченків портрет Віктора Забіли, який вважають втраченим, і його репродукцію (копію-переробку із Шевченкового оригіналу) в хрестоматійно відомій антології “Українська муза”¹. Або інший приклад. У монографії Павла Зайцева “Життя Тараса Шевченка” йдеться про ранній малюнок Шевченка, відомий під назвою “Погруддя жінки” (у повному зібранні Шевченкових творів – “Жіноча голівка”). Зайцев твердить, що це копія літографії віленського графіка Мощинського “Св. Марія Магдалина”, і Яцюк закликає сучасних дослідників зважити на думку визначного шевченкознавця². Нові джерела свідчать, що наукове чуття Яцюка не підвело. У листі до Володимира Дорошенка від 21 березня 1957 р. Зайцев писав: “[...] дам Міяковському (до річника “Шевченко”; намір не здійснено. – *О. Ф.*) 1) вияснення, що це за «Жіноча голівка» [...] «Sw. Marya Magdalena» – віленського графіка Мощинського (це Шевченкова копія з літографії цього майстра). Я мав оригінал у руках (моя власність). Згорів він у Варшаві”³.

Пригадую, як після чергової “здибанки” у клубі колекціонерів Яцюк схвилювано повідомив мені, що ледь не придбав невідомий уривок чорнового автографа Шевченкових “Неофітів”. Ціна виявилася “непідіймною”, і автограф “помандрував” за океан. До Яцюка звернулися як до експерта із Шевченкового почерку – потвердити автентичність рукопису, і той за свою послугу зажадав ксерокопію. Інформацію про знахідку Яцюк оприлюднив на шпальтах “Літературної України” (до якої мав сантимент, там з’явилася чимало його статей)⁴. І нині Яцюкова публікація – це найбільше за минулих сорок років відкриття у ділянці виявлення Шевченкових автографів.

¹ Яцюк В., Федорук О. Портрети Віктора Забіли // Слово і час. – 2009. – № 2. – С. 52–55.

² Яцюк В. Про назви і зміст деяких творів Шевченкової графіки // Відкритий архів: Щорічник матеріалів та досліджень з історії модерної української культури. – К., 2004. – Т. I. – С. 577–579.

³ Музей-Архів УВАН у США. – Фонд Володимира Дорошенка.

⁴ Яцюк В. Віднайдені рукописи Шевченка: Перші враження // Літературна Україна. – 2003. – № 20. – 22 трав. – С. 3.

MISCELLANEA

Нас обох поєднало кулішезнавство. Від другої половини 1990-х Яцюк дбайливо формує нову збірку – Куліш і Ганна Барвінок. Це нове його захоплення на певний час навіть відсунуло на другий план суто шевченкознавчі зацікавлення. Він пише статті про портрети подружжя Кулішів, про мистецькі взаємини Куліша і Шевченка, до нього звертаються по консультації працівники музеїв Куліша у Мотронівці й Шостці, яким він допомагає своїми порадами. Він мріє про відкриття музею Куліша в Києві, сподіваючись (марно!) на допомогу чи то Віктора Ющенка, чи то Івана Плюща, які обоє виявляли приязне ставлення до Яцюка, має намір передати омріяному музеєві свою кулішівську колекцію. У травні–липні 1998 р. в музеї Шевченка організовує велику виставку, присвячену Ганні Барвінок, а невдовзі готує збірник до 170-річчя від дня її народження, де подає цикл дослідницьких нарисів “Барвінкові етюди”. Із неймовірним завзяттям він розшукує автографи, прижиттєві видання, листівки. Збірка росте. Від Миколи Шудрі він отримує (в подарунок!) унікал – Кулішеві “Записки о Южной Руси” з дарчим написом Михайлові Максимовичу: видання знакове, через яке обидва приятелі пересварилися, і це вплинуло на хід української історії. Ще один унікал – книжка Ніколая Тихонравова 1854 р., яку автор подарував Кулішеві. Унікал під тим оглядом, що книжок з тогочасної Кулішевої бібліотеки не збереглося – вона згоріла 1885 р. в Мотронівці. І нарешті, колекційний шедевр – відбиток публікації, яку Іван Каманін оправив у ситець – фіранки з будинку Куліша, отримані від Ганни Барвінок.

Ці та інші експонати Яцюк презентував у Національному музеї Тараса Шевченка в січні–лютому 2006 р. на виставці, яку було приурочено до появи першого тому Повного зібрання творів Куліша (виставка мала каталог).

Від самого початку Яцюк узяв активну участь в обговоренні проекту видання повної збірки Кулішевих творів. Він був учасником багатьох обговорень на засіданнях редколегії, планував підготувати зі мною том малярської спадщини Куліша. Мріяв зробити зразкове видання, де прагнув реалізувати принцип збереження цілісності альбомів – Кулішева творчість дає таку можливість.

Якраз тоді вийшов сьомий том Повного зібрання творів Шевченка з мистецькою спадщиною. Колись буде написано історію створення цього приснопам’ятного видання і показано роль кожного фігуранта. Група авторів, серед яких і Яцюк, підготували том, але редагування було передано в інші руки. Нова робоча група цілком змінила концепцію, розбивши альбоми задля примарної хронології, а водночас наробила неприпустимих в академічному виданні помилок, частково приписавши їх авторам “старої команди”. “Науковий бандитизм” – так не раз Яцюк усно кваліфікував усе, що відбувалося тоді на очах багатьох. Він вибухнув циклом статей “Погвалтований том”⁵. Я радив Яцюкові зменшити публіцистичний запал його критики, вважаючи, що факти переконливо свідчать самі за себе, а експресивна тональність лише затуманює думку. Проте розумію, що емоції годі було погамувати. Вони зумовлювалися не лише появою сьомого тому, а й перспективами восьмого, який Яцюк із колегами в основному були підготували, але який також було перекроєно. Що з того вийшло – відомо. Нічого.

Через Яцюка відкривався тасмичний для мене світ Шевченкового малярства. Я довіряв його професіоналізмові. Коли мене разом із колегами залучили як експерта-консультанта до підготування Шевченківської енциклопедії, я сам звертався до

⁵ Літературна Україна. – 2006. – № 19. – 25 трав. – С. 3; № 20. – 1 черв. – С. 3; № 21. – 8 черв. – С. 8; № 23. – 22 черв. – С. 4; № 32. – 24 серп. – С. 4.

нього по консультації. Літера за літерою наша група читала статті, які мали йти на верстання, і коли я мав сумніви щодо статей, присвячених Шевченкові-художнику, то звертався до Яцюка. Він виправляв похибки у датуванні автопортретів, над вивченням яких сам колись тривалий час працював, і я переадресовував його виправлення редакторам. Чи буде їх враховано?..

Якось він спитав, чи є в енциклопедії стаття “Батька портрет”, і коли почув у відповідь, що такої статті немає, зголосився написати. Я також передав її редакторам, проте, наскільки знаю, Яцюкову статтю відкинули. Може, помилюся? Може, її подадуть в останньому томі під незграбною назвою “Се мій батько”, під якою твір фігурує (у розділі Dubia!) у сьомому томі ПЗТ?

Праця над академічним зібранням творів Шевченка стимулювала уважне вивчення кожного живописного полотна, кожного аркуша малюнка. Напрацьований матеріал мав лягти в основу коментаря. Так у дослідника зародилася ідея підготувати книжку-альбом про Шевченкові портрети. Над нею він працював останніх декілька років, але не завершив. Повноколірне видання вимагало великих коштів, перспектива публікації була невиразною (хоча знав, що до ювілейного року на такий альбом буде попит – за відсутності повного академічного видання), до того ж на робочому верстаті були інші праці. Роботу відкладав, відкладав...

На щастя, дійшла до завершення інша праця, що нею Яцюк займався років із двадцять, – монографія про Шевченкові світлини. Випущена ще 1998 р. маленька книжечка “Таїна Шевченкових світлин” мала великий розголос у науковому світі. Дослідник уточнив час і місце виконання прижиттєвих світлин Шевченка, оприлюднив нові матеріали про його оточення і про фотографів, які зробили знімки, їхні ательє. Деякі світлини вперше зрепродукував у їхньому первісному вигляді. Яцюк підготував нове видання цієї студії, істотно її доопрацювавши. Воно чекає на видавця.

У гіршому стані перебуває монументальна праця, яку він виконував як планову роботу в музеї протягом кількох останніх років, – альбом-каталог “Шевченко в малій пластиці”. Таке видання міг зробити тільки Яцюк із його колосальною збіркою, доповнивши її інформацією з музейних збірок. Масштабність задуму і прагнення до вичерпної повноти – прикмети Яцюка як дослідника – вповні виявилися й у цій його праці. Уривок із неї опубліковано у львівському “Дзвоні”⁶.

Про себе Яцюк писав: “У коло моїх зацікавлень як дослідника й збирача шевченкіани поштова картка увійшла 1986 року під час організації виставки й упорядкування каталогу «Філокартична шевченкіана» (переважно з колекції І. В. Бугаєвича). До того я колекціонував лише шевченківські медалі, жетони, значки та деякі інші види малої пластики”⁷. Особисте знайомство із заповзятими колекціонерами – чернігівцем із Полтавщини Ігорем Бугаєвичем та москвичем зі Звенигородки Михайлом Забоченем утвердили в Яцюкові його колекціонерську пристрасть до шевченківської листівки. Два фундаментальні альбоми-каталоги “На спомин рідного краю: Україна у старій листівці” (2000) та “Шевченківська листівка як пам’ятка історії та культури. 1890–1940” (2004; друге, доповнене видання – 2008) були наслідком цих його зацікавлень.

⁶ Яцюк В. Шевченківські відзнаки на Західноукраїнських землях // Дзвін. – 2009. – № 5/6. – С. 118–126.

⁷ Його ж. Шевченківська листівка як пам’ятка історії та культури. 1890–1940. – Вид. 2-ге, доп. – К., 2008. – С. 9.

MISCELLANEA

Перший альбом підготовано у співавторстві з Михайлом Забоченом та Олександром Поліщуком, і можу сказати напевно, що його наукову частину забезпечив передусім Яцюк. Тут подано інформацію про понад 3700 листівок, більшість із них репродуковано.

На основі переважно Яцюкової збірки постав і другий його альбом. Усі листівки (1186 – у першому виданні, 1382 – у другому) тут відтворено відповідно до їхніх дійсних розмірів. Пояснювальні статті до кожного розділу – це мікростудії з питань авторства, часу та місця друку, уважне вивчення змісту листівок.

Як колись Олександр Лазаревський або Іван Франко вишпортували по антикваріях національні реліквії, так Яцюк щосуботи, рік у рік, десятиліття за десятиліттям ходив до клубу колекціонерів, на “здибанку”. Завжди в пошуку: купуючи, виторговуючи, обмінюючи. Останні сім-вісім років його заповонила нова ідея – зібрати універсальну колекцію автографів, світлин, книжок із власницькими написами і дедикаціями тощо. Колекцію, ясна річ, україноцентричну. Кожну постать він прагнув розкрити в кількох основних іпостасях: портрет, автограф, першодрук. До ідеї він підходив із практичного боку, як музейник-експозиціонер, мріючи в майбутньому зробити велику виставку, в якій явити духовний розвиток України ХІХ–ХХ ст. Леліав і назву майбутньої виставки: «Україна: мозаїка цілості». Врешті він зміг зреалізувати лише частину задуму, провівши на основі своєї збірки виставку (що мала добротний каталог, виданий 2012 р. у “Критиці”) у липні-вересні минулого року – “Тарас Шевченко: мозаїка цілості”.

У колекції Яцюка – його душа, світогляд, інтелект. Вона була частиною його сутності, так само як частина його – це книжки, які він написав. Коли помер Михайло Забочень, я писав у некролозі, що втрата його збірки, яка розчинилася в інших колекціях, змушує замислитися про те, що національна культура має акумулювати в собі збірки колекціонерів, і про сенс колекціонерства як такого⁸. І ось у зв’язку з відходом Яцюка ці думки знову актуальні.

Яцюкова смерть стала повною несподіванкою для всіх, хто знав його близько. Його згасання було раптовим і тривало всього кілька місяців. Потрапивши на початку року до лікарні, він опинився в дантовому колі. Ніколи раніше не відвідував лікарень і поліклінік, ніколи не звертався до лікарів. Смертельну пухлину виявили надто пізно, його вже не можна було врятувати. Володимира Макаровича виписали додому з рекомендаціями “симптоматичного лікування”. По суті, це означало вирок. На початку березня я зателефонував Яцюкові, він, хоч був у лікарні, настрої мав бадьорий, життєрадісний. Очікував, що його ось-ось випишуть. Знову зателефонувавши Яцюкові на початку квітня, після тритижневого відрядження до США, я не впізнав його. Метаморфоза була разюча. Яцюк був уже вдома, знесилений, зболений, ледве міг говорити, проте ще мав надію на видужання. Не мав сил підвестися з ліжка, але ще збирався встати “з понеділка”. “Нічого, Лесику, будем жить”, – такі були його слова, які глибоко запали мені в душу. Слова дуже прикметні. Яцюк буде жити!

Олесь Федорук (Київ)

---

⁸ Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 520–521.